

Світлана Кравченко Українська поезія на сторінках польської літературної преси міжвоєнн: погляди, переклади, критика // *Literatura ukraińska XIX i XX wieku w kontekście europejskim. Українська література XIX-XX століть у європейському контексті / Під ред. Людмили Сірик. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2008. – С. 129–137*

Анотація

У статті «Українська поезія на сторінках польської літературної преси міжвоєнн: погляди, переклади, критика» розглядається польська рецепція української поезії в інформаційних нарисах, літературно-критичних та аналітичних статтях, а також у польських перекладах, які друкувалися в літературній періодиці 20-х-30-х років XX століття на теренах Польщі.

Ключові слова: польсько-український літературний діалог, поетична інтерпретація, огляд, аналітична стаття і ін.

Summary

The article “Ukrainian poetry on the pages of polish literary press between two world wars: views, translations, criticism” is about polish review about Ukrainian poetry in informational essays, literary-critical and analytical articles, and also in polish translations, which where published in literary periodicals in 20th-30th years of XX century on the Polish lands.

Key words: polish-ukrainian literary dialogue, poetical interpretation, viewing, analytical article and oth.

З-поміж літературної преси польського міжвоєнн можна виділити ряд часописів, які були засновані як проекти, що ставили собі за мету міжнаціональний культурний обмін та його розвиток і поглиблення. Серед таких «*Wschód*» - ілюстрований кварталник, присвячений справам сходу, місячник «*Zet*», літературний місячник «*Kamena*» та місячник, а згодом ілюстрований тижневик «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*». Усі видання були засновані на початку 30-х років XX ст. і функціонували приблизно до 1939 року. Саме за їх посередництвом найбільшою мірою популяризувалася в Польщі українська література, особливо поезія.

Зрозуміло, що першість у цьому тримав «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*», який мав на меті «надавати огляд українського життя звідусіль, де воно пульсує, через зіставлення фактів, взятих безпосередньо із джерел, які прозора відображають сучасне українство...» [1, 1].

Щоквартальник «*Wschód*» у перші роки існування більше уваги звертав на культуру та літературу народів далекого сходу (як-от Китай, Японія тощо), однак від третього року (1932) поступово погляд редакції більш зосереджується на слов'янському сході, з'являються переклади української поезії та літературно-критичні публікації щодо проблем української літератури.

Місячник «*Zet*», який виходив за редакцією Єжи Брауна, був заснований як трибуна польського слов'янофільства, тому серед інших літератур чільне місце на його сторінках також займала українська.

Холмське видання «*Kamena*» належало на відміну від попередніх, що були загальнопольськими, до регіональних часописів. Місячник виходив на поліетнічних землях, які населяли віддавна як поляки, так і українці, тому ознайомлення з літературою цих народів стало його органічною функцією. Він здобув славу популяризатора слов'янських літератур і швидко став вагомим явищем польської культури міжвоєнн.

Віддавна передовсім поезія була і об'єктом, і каталізатором польсько-українського літературного діалогу. Знайомство із культурою іншого народу зазвичай починається із поезії, яка є його душею. Поза тим поетична форма дозволяє ємко і мобільно здійснювати обмін за посередництвом інтерпретацій. Прозові тексти в цьому плані більш громіздкі й вимагають набагато більше часу для перекладу.

Палітра імен українських поетів, презентованих у польських часописах дуже широка. Першість серед класиків ХІХ століття безперечно займав Тарас Шевченко, якого польські читачі цінували найбільше. Набагато менше кількісно представлені І.Франко та особливо Леся Українка, які тільки відкривалися своїми поетичними талантами польській аудиторії. Епізодично зустрічаються П.Куліш, Л.Глібов, М.Шашкевич та інші.

Серед тогочасних поетів радянської України особливо цінувалися М.Рильський та П.Тичина, без яких не обходилась практично жодна добірка перекладів з української поезії. Крім них М.Бажан, Г.Чупринка, Є.Плужник, із західноукраїнських Б.І.Антонич, С.Гординський.

Найширше презентована у пресі творчість поетів української еміграції, серед яких беззаперечно першість мав Є.Маланюк. Крім нього О.Ольжич, Б.Лепкий, Ю.Косач, Л.Мосендз, Н.Лівицька-Холодна та інші.

Редакції часописів не мали власних перекладацьких колективів, тому постаті перекладачів як правило повторюються незалежно від ідеології та редакційної політики видань. Визнаними на той час майстрами поетичної інтерпретації були К.А.Яворський – редактор і видавець «Камени» і Ю.Чехович – відомий поет і лідер Другої Авангарди. Крім них з'являються такі імена, як С.Твердохліб, Ч.Ястшембець-Козловський, Б.Лепкий, Є.Житомирський, Ю.Лободовський, Т.Бохенський та інші.

Спорідненість української та польської мов, а саме їх флективний характер, аналогічність більшості граматичних категорій та багато інших спільних рис давали можливість створити досить точний адекватний оригіналові переклад. Порівняльний аналіз деяких текстів це підтверджує.

Сьомий випуск часопису «Камена» за 1936 рік окрему рубрику присвятив 75-річчю з дня смерті Тараса Шевченка. Були надруковані дві поезії митця у перекладах Тадеуша Бохенського. При детальному зіставленні формального та образного аспектів перекладних і оригінальних текстів спостерігаємо високу професійність інтерпретатора.

Перша поезія, яка подається у польському варіанті під назвою "Modlitwa", а в українських виданнях творів Т.Шевченка відома як "Минають дні, минають ночі..." [17, 346], належить до періоду "трьох літ" і датується груднем 1845 року. Друга поезія – чотиривірш "І день іде..." ("I dzień idzie..."), емоційно співзвучна першій, написана Кобзарем в останній рік життя і датується листопадом 1860 року. Поезії пов'язані між собою наскрізною думкою про марність й драматизм земної долі людини.

Перший вірш має своєрідну метричну структуру та ритміку. Йому притаманна поліморфність [5, 94]. Початкові два катрени написані чотиристопним ямбом із чергуванням жіночої та чоловічої рими.

Минають дні, минають ночі,
Минає літо. Шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить,
І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь...[17, 346].

У наступній частині вірша відбувається перехід до некласичної метрики, яка за кількістю міжнаголошених складів має ознаки тактовика, проте при детальному аналізі наступних 24 рядків спостерігаємо наявність одного головного наголосу на 4-складову групу та двох на 6-складову групу, впорядкування кількості наголосів у просодичних періодах по два на ритморяд, наявність рими, глибокої паузи, зумовленої цезурою, повторів, окликів, запитань, інверсії. Усі ці риси, за словами Н.Костенко, притаманні акцентному віршу шевченківського типу[5, 102].

Доле, де ти ? Доле, де ти ?
Нема ніякої !
Коли доброї жаль, боже,
То дай злої ! злої ! [17, 346].

У польській інтерпретації перші два катрени повністю відтворюють метрику й ритміку оригіналу.

Mijają dnie, mijają pose,
Kończy się lato: zżółkły liść
Szeleści głucho. Gasną oczy,
Zasnęły myśli, serce śpi...[14, 132].

Існуючий у польській мові сталий наголос дає можливість передати переважаючу в оригіналі жіночу риму. Та частина шевченківського тексту, яка має некласичну метрику, у польському варіанті більшою мірою тяжіє до ямбічного ритму, який порушується лише в 21-28 рядках. Міжіктовий інтервал становить не більше двох складів, тоді як у Шевченка подекуди він коливається від нуля до трьох складів. Чітка пропорційність довжини поетових рядків (чергування 8-складника із 6-складником) також відтворена більш варіативно – від 10-складника до 5-складника.

Щодо змістового рівня, то варто відзначити точне відтворення емоційно-виражальної суті кобзарєвої думки. Лише видається не виправданим пом'якшення образу “злої долі” у катрені, який двічі повторюється і завершує поезію.

Доле, де ти ? Доле, де ти ? Kędyżeś, dolo ? Kędyżeś, dolo ?!
Нема ніякої ! Nijakiej nigdzie doli.
Коли доброї жаль, боже, Gdy dobrej skapisz, nie szczędź, Boże,
То дай злої ! злої ! [17, 346]. choć tej, co boli! [14, 132].

Суворе шевченкове “дай злої! злої!”, де емоційно-експресивну функцію виконує повтор, значно зм'якшене польським “ tej, co boli ” (дослівно “тої, яка болить”). Жодне з існуючих у польській мові значень дієслова “boleć” –

1) щось болить; 2) уболівати, боліти (серцем) за кимсь, чимсь [11, 22] – не відає всієї глибини шевченкового “злої”.

Друга поезія українського кобзаря чотиривірш “І день іде, ...”, написана 4-стопним ямбом, а відтворюється польською мовою (можливо також під впливом сталого наголосу) 4-стопним хореїчним ритмом із незначним відхиленням у третьому рядку.

І день іде, і ніч іде.	I dzień idzie, i noc idzie
І, голову схопивши в руки,	i ująwszy skroń, co ręka,
Дивуєшся, чому не йде	dziwujęm się, że nie idzie
Апостол правди і науки? [18, 366].	zwiastun prawdy, dobra, piękna [14, 133].

Щодо словесних образів, то так як і у вище зазначеній поезії, перекладач у цілому зберігає адекватність образів. Лише в останньому рядку поезії замінює український “апостол правди і науки” у більш універсальний на нашу думку образ “zwiastun prawdy, dobra, piękna” (“провісник правди, добра, краси”). Перекладач не використовує існуючі в польській мові слова “apostoł” та “ nauka”, які надають можливості, хоч і послівного, але в цьому випадку більш точного перекладу останнього рядка.

Творчість П.Тичини представлена на сторінках журналу “Камена” поезіями філософського характеру: циклом “Сотворіння світу” у четвертому числі 1935 року та першою частиною “Плачу Ярославни” у дев’ятому числі 1938 року у перекладах К.А.Яворського, який уже в 30-ті роки ХХ століття вважався неперевершеним майстром художнього перекладу.

Цикл “Сотворіння світу” був написаний 1918 року та увійшов до збірки “Плуг”. Він, як і вище проаналізовані поезії Т.Шевченка, не пов’язаний із конкретним соціально-історичним часопростором України. Фактично це триптих, перша частина якого відтворює доісторичний, прадавньо-міфологічний пласт людського буття. Друга частина також сягає старозавітних міфів, хоча змальовує фактично початковий етап власне історії людства. У третій частині в доволі узагальнених образах постає сьогодення, назване поетом очевидно не випадково “днем передостаннім” (“dzień przedostatni”). Надзвичайно точно відтворена перекладачем як строфічна будова, ритміка й інтонація, так і думка, філософський дух поезії [10, 70]. Особливо - змістова неоднозначність третьої частини циклу, в якій змальована світова революція, проте названа “днем передостаннім”, що стосується всіх учасників подій і певним чином відбиває ставлення автора до них.

Візьмим, візьмим на гострі леза !
Всім краям –
Марсельєза !
день передостанній [12, 170].

Na ostrzu pik wawrzynu wianki !
przez wszystkie świat -
Marsyljanka !
Dzień przedostatni [10, 70].

“Плач Ярославни” датується поетом 1923 роком і входить до збірки “Вітер з України” (1924р.). Вірш складається із двох частин: перша є переспівом (не перекладом, бо Тичина відходить від змісту оригіналу) плачу Ярославни зі “Слова о полку Ігоревім”, а друга – інтерпретацією сучасних поетові подій. К. Яворський подає в “Камені” лише першу частину поезії, яка за своїм змістом звучить набагато трагічніше ніж триптих “Сотворіння світу”.

Використовуючи структуру плачу поет показує, як княгиня по черзі звертається до князя, до вітру та Дніпра, однак щоразу думка давньоруського плачу переходить у трагічні передчуття сучасних для Тичини подій.

“Прислухається княгиня – тільки сніг,
тільки сніг та сніжок,
та за полем та за лісом
голод – голосок...” [12, 306].

Хвилеподібність [12, 22] поетичного звучання тичинівського тексту прагне відтворити перекладач як за рахунок адекватної строфічної будови, так і аналогічною довжиною рядків та синтаксисом.

“ Батька війна!

Матері ’ма!

Хто пооре, хто засіє?-

А – а!” [12, 306].

„Wojna, tatku!

Matki brak!

Kto zaorze, kto zasieje? –

Tak – tak!” [15, 30].

Трагічного звучання надає поезії тричі вжитий у якості рефрена після змістово цілісних строф рядок “Ой, яка пустеля” (“Ach, jaka pustka zieje”), який стає своєрідним емоційним містком між плачем давньоруської княгині і сучасними подіями. Нам не відомі критерії відбору текстів для перекладу. Однак обидві поезії, обрані К. Яворським, не були хрестоматійними творами Тичини, проте мають історіософські витоки, демонструють глибину думки автора і водночас новаторську поетичну форму.

Образ української поезії у польській літературній пресі 20-х-30-х років створений не тільки доскональними інтерпретаціями художніх текстів, але й цілою низькою літературно-критичних та публіцистичних виступів. Щорічні весняні випуски присвячувалися творчості Т.Шевченка, публікувалися ювілейні статті про творчість І.Франка, Лесі Українки, Б.Лепкого та ін.

Неодноразово друкувалися огляди літературного процесу в Україні, аналізувалися провідні тенденції сучасної української поезії, розглядався розвиток української літератури в умовах тоталітарного режиму тощо. Так у часописі «Зет» за 1932 рік був надрукований інформаційний нарис „Od Kotlarewského do Tuczyny” (Wł.Mihał), в якому автор розглядає літературний процес від початку ХІХ ст. до 20-х років ХХ ст. Коротко, але влучно зроблені акценти на найважливіші тенденції та ключові постаті. ХІХ ст. назване періодом «боротьби за свою духовність», «творцем літератури Іван Котляревський», «найцікавішим ліричним поетом до Шевченка – Амвросій Метлинський». Зупиняючись на постаті Великого Кобзаря, автор пише:

«Шевченко – як Міцкевич у поляків, світив натхненним серцем любові і зігрівав сонцем надії». «Видатним теоретиком і громадським діячем др. пол. ХІХ ст.» вважає М. Драгоманова, а його «найбільшим духовним сином» – Івана Франка.

Розглядаючи сучасну поезію, наголошує на технічних здобутках М. Вороного, В. Щурата, Б. Лепкого. «Найбільш обдарованою» серед їх покоління називає Лесю Українку. З-поміж сучасних ліриків «найталановитішим» вважає П. Тичину [9, 4].

Постаті останнього присвячена публікація в № 4 «Зету» (1932) під назвою «Tragizm poety». Це аналітична стаття, в якій автор намагається визначити роль П. Тичини у розвитку сучасної поезії та простежити лінію його творчості. Він пише: «Саме від нього почалася нова поезія цього народу, поезія величі боротьби за землю, за себе, за державу і міф». Услід за іншими літературними критиками невідомий автор найвищим досягненням митця вважає збірку «Сонячні кларнети». Про неї він каже дуже пафосно, однак надзвичайно змістовно: «У тих віршах шаліють асонанси, ономапопеї, алітерації, як блискавиці чистої лірики. Пластичні форми Тичина тлумачить по-своєму, на звук, а звуки громадять в кришталеві гори... Збудився античний розмір, десь зник так званий вільний вірш, залишилися «шумливі», «дзвонливі», співаючі стихії, перетворені поетичною силою в музичні періоди і нерівномірні строфи...» (переклад із польської автора статті)[16, 4]. Однак метою статті є проблема, винесена в саму її назву – «Трагізм поета». Суперечність, на думку автора, лежала в самій природі внутрішнього «я» письменника – «Свідомість митця гнала Тичину до заперечення самого себе...». Простежуючи етапи еволюції митця на прикладі його поетичних збірок, автор найбільшу проблему Тичини бачить у «диспропорції між тим, чим міг бути, і тим, чим хотів бути». Завершує він свої роздуми таким підсумком: «Бурхливе внутрішнє життя поета зірвалося водоспадом. Як Рембо покинув вірші і рушив у Африку в край караванів, багатств і гандлю, так Тичина повірив більшовизму і пропав без останку в суспільній праці на Радянській Україні... Електричність може бути перуном, електричність може і в ліхтариках світити» [16, 4].

Важливу роль у польсько-українському літературному діалозі відіграла українська еміграція. Представники її літературної частини виступали в польських часописах із статтями, нотатками, рецензіями. Цілий ряд публікацій про творчість Шевченка належить перу П. Зайцева, критичні статті та поетичні переклади писав Б. Лепкий, однак найбільша кількість виступів у пресі пов'язана з іменем Є. Маланюка. Рідко яка добірка перекладів із української поезії залишалася без імені цього поета. Серед поезій, надрукованих у польській пресі, «Біля пам'ятника Міцкевичу» («Варшава») (у тижневику «Вядомосці Літерацке»), «Три вірші», «Знову стелеш килим степовий...», «Напис на книзі віршів», «Вічне», «Спогад», «Сонет», «Ночі», «Відповідь», «Українські очі», «Візія» (у «Зеті»), цикл «Чорна година», «Що мало статись...» («Бюлетин Польсько-Український»), «Хвиля тиші», «Ти», «Вечір» і б.ін. («Камена»).

Крім поезії друкувалися оглядові літературно-критичні та аналітичні статті, рецензії, роздуми Є.Маланюка про сучасний літературний процес. У часописі «Wschód» за 1932 рік (№ 1-2) опублікований огляд історії української літератури під назвою «Українська література в світлі сучасності» («Literatura ukraińska w świetle współczesności») [6, 35-42]. 1933 року у тижневику “Wiadomości literackie” була надрукована його літературно-критична стаття під назвою „Poezia ukraińska ostatniej doby”(„Українська поезія останньої доби”) (№ 4), в якій Є.Маланюк починає аналіз української поезії від її витоків. На початку він подає власну періодизацію історичного розвитку української літератури, виділяючи три етапи: 1) – Еліністично-візантійський, часів Русі X-XIII ст.; 2) – спізнілого (через татаро-монгольську навалу) середньовіччя, XIУ-XУІІІ ст.; 3) – період петербурзького цесарства. З-поміж найхарактерніших рис української літератури поет виділяє фрагментарність, зумовлену багатьма історичними паузами в розвитку. На його думку, саме література відбиває заплутаність історичних шляхів народу. Серед знакових постатей письменник виділяє Гоголя і Шевченка. Творчість першого вважає поштовхом до поширення в українському суспільстві хвороби „малоросіяинства”, яка проіснувала до ХХ ст. «Більш того, Гоголь надовго, аж до сьогоднішнього дня перетнув українську душу надвоє, і „комплекс Гоголя”, став найстрашнішою психічною хворобою „мало-росіяинства”, політично-культурною аморфністю українця др. пол. ХІХ ст.» Натомість Шевченка поет вважає тектонічним явищем, бо в ньому „народ вибухнув найглибшим внутрішнім вогнем”[7, 4]. У цьому літературно-критичному огляді, як і в інших публікаціях, Євген Маланюк хоч і не вичерпує всієї багатоаспектності заявленої теми, проте постає глибоким теоретиком літератури і критиком. Він подає цілісну концепцію розвитку української літератури, власне бачення її здобутків, помилок і перспектив. Аналітична стаття «Таємниця Гоголя» («Tajemnica Hołola») в журналі («Всхуд» 1934 № 2-3-4) продовжує роздуми письменника над складною особистістю митця [8, 53-65].

Ключовим постатям сучасної української поезії присвячена і стаття-роздум «Na tematy literackie» Едварда Карка (псевдонім Євгена Маланюка), надрукована в «Польсько-українському Бюлетені» в 1932 році. Розглядаючи розвиток поезії в Радянській Україні впродовж останніх десяти років, критик називає дві постаті, що займають чільне місце та є знаками основних тенденцій розвитку сучасної української літератури, - це М.Рильський та П.Тичина. Розглядаючи витoki їх творчості, він пише: «Наскільки М.Рильський є передовсім майстром класичної форми, поетом «аполлонівського типу», настільки П.Тичина є передовсім поетом-музикою, з «діонісійськими» рисами...» [4, 19-20].

Окрему групу публіцистики складають виступи польських авторів про поетичні збірки Є.Маланюка або про його життя та творчість. Наприклад, публікація Е.Гуторевича «З молодой української поезії» („Z mlodej poezji ukraińskiej”)(«Всхуд») [2, 121-122]; стаття К.Симонолевича „Eugeniusz Małaniuk, poeta-rycerz” («Євген Маланюк, поет-лицар») («Польсько-

український бюлетин»)[13, 33], рецензія Чеслава Ястшембця-Козловського на зб. «Земна мадонна» під назвою «Поезія Євгена Маланюка» («Зет») [3, 3].

Безперечно, наведені приклади перекладів української поезії та критичних і публіцистичних виступів не вичерпують усіх імен і явищ української поезії, презентованих польському читачеві в літературній пресі міжвоєнного періоду. Польська інтелігенція за посередництва літературних періодичних видань виступала і носієм, і водночас каталізатором польсько-українського діалогу, який у 20-30 роки ХХ ст. як бачимо набув широти і нової якості. Особливу роль у його розвитку відіграли такі польські письменники, як К.А.Яворський, Ю.Чехович, Є.Браун, Ю.Лободовський і б.ін. З-поміж українських імен у цей період в Польщі найбільший внесок зробили П.Зайцев, Б.Лепкий, Є.Маланюк.

Література:

1. Biuletyn Polsko-Ukraiński, Warszawa, 1933, T.1.
2. Гуторевич Е. „Z młodej poezji ukraińskiej” // „Wschód”, 1932-33, № 1-2 С. 121-122.
3. Jastrzębiec-Kozłowski Cz. „Poezje Ewhena Małaniuka” // „Zet”, № 24, s. 3.
4. Kark E. „Na tematy literackie” // „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, Warszawa, 1932-33, № 2, s. 19-20
5. Костенко Н. Українське віршування ХХ ст. – К., 1992.
6. Małaniuk E. «Literatura ukraińska w świetle współczesności» // «Wschód», 1932, № 1-2, s. 35-42.
7. Małaniuk E. „Poezia ukraińska ostatniej doby” // “Wiadomości literackie”, Warszawa, 1933, № 4.
8. Małaniuk E. Tajemnica Hohola „Wschód», 1934, № 2-3-4, s. 53-65
9. Mihał Wł. «Od Kotlarewskiego do Tyczyny» (szkic informacyjny) // «Zet», 1932, №2, s.4.
10. Poezja ukraińska w spolszczeniu Kazimierza Andrzeja Jaworskiego // „Kamena”, 1935, № 4.
11. Польсько-український словник. Упор. С.Левінська, Т.Старак. – Львів, 1998.
12. Ранні збірки поезії Павла Тичини. – Львів, 2000.
13. Symonolewicz K. „Eugeniusz Małaniuk, poeta-rycerz” // „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, 1932-33, № 3, s. 32.
14. Szewczenko T. Modlitwa // „Kamena”, 1936, № 7.
15. Tyczyna P. Płacz Jarosławny // „Kamena”, 1938, № 9.
16. Tragizm poety // „Zet”, 1932, № 4, s. 4
17. Шевченко Т. Твори у п'яти томах. Т.1. – К., 1970.
18. Шевченко Т. Твори у п'яти томах. Т.2. – К., 1970.